

მაია ანდრონიკაშვილი

Maia Andronnikashvili

დამხმარე მორფების სპეციფიკა არაბულ ენაში

The Specificity of Auxiliary Morphs in Arabic Morphology

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: *გხანსფიქსი, სინთეგოსემია, მოხფთა სეგმენტები*

Key words: *Transfix, synthetosemy, segments of morphs*

ცნობილია სემიტურ ენებში მოქმედი თავისებური დამხმარე მორფის – ტრანსფიქსის სპეციფიურობა. იგი მხოლოდ ვოკალებისგან შედგება, ხლეჩს ჩვეულებრივ – თანხმოვნური შემადგენლობის – ძირეულ მორფს და ვოკალთა რაოდენობით და ხარისხით უპირისპირდება კატეგორიის სხვა გრამემებს. მაგ.: fa’ala (აქტ.); fu’ila (პას.) და სხვა.

ტრანსფიქსი – შინაგანი ვოკალიზმი – არაბულ მორფოლოგიაში ზოგჯერ თანხმოვნური შემადგენლობის ძირთან ერთად ძირეული მორფის ფუნქციასაც ასრულებს სახელთა და ზმნათა გარკვეულ რაოდენობაში და ემსახურება სემანტიკური შინაარსის დიფერენციაციას (მაგ.: *ṭarīk* „გზა“; *ṭark* „კაკუნი“; *ṣaḡar* „ხე“; *ṣaḡr* „ბრაზი, რისხვა“; *naḡir* „საყვირი“; *naḡir* „მშიშარა“).

გარკვეული თავისებურებებით გამოირჩევიან არაბულში სხვა ტიპის მორფებიც:

1. დამხმარე მორფებში აღინიშნება მარტივი პოლისემია. მაგ.: სუფიქსი -at სახელებში მდებრობითი სქესის რეპრეზენტანტა და იმავდროულად გამოხატავს კერძობითს. სხვა ოპოზიციაში აწარმოებს ე.წ. მსხვრეულ მრავლობითსაც. მაგ.: *rāmiḥ-un* (მხ.); *rāmiḥ-at-un* (მრ.) მაშასადამე მორფი ჰომოფონურია.

2. ზოგჯერ პოლისემიას უწოდებენ¹ არაბულ მორფოლოგიაში არსებულ სინთეტოსემიასაც. სინთეტოსემია ახასიათებს ისეთ მორფებს, რომელთა სეგმენტები სხვადასხვა კატეგორიების გრამემების რეპრეზენტანტებია. მაგ.: სუფიქსი -ūna უკავშირდება როგორც სახელებს, ასევე ზმნებს. პირველ შემთხვევაში აღნიშნავს ნომინატივს, მრ. რიცხვს, მამრობით სქესს და განუსაზღვრელ სტატუსს. მეორე შემთხვევაში სათანადო პრეფიქსთან და ტრანსფიქსთან ერთად გამოხატავს იმპერფექტივს, მრ. რიცხვს, მამრობით სქესს და თხრობით კილოს.

3. უფრო იშვიათად ერთ გრამემას ცალკეულ ფორმაში წარმოადგენს რამდენიმე აფიქსი მაგ.: ე.წ. მსხვრეულ მრავლობითში *ʾaṣḍikāʾu* მრავლობითის რეპრეზენტანტებია ცირკუმფიქსი *ʾa-ā* და ტრანსფიქსი *ū* – *i*. მრავლობითის სხვა მოდელში სეგმენტი *ā* სუფიქსის სახითაა წარმოდგენილი, ის გვევლინება აგრეთვე მდებრობითი სქესის აღმნიშვნელ სუფიქსად ზოგიერთ ზედსართავში. მაგ.: *sawdāʾu* (ტრანსფიქსთან ერთად).

4. დამხმარე მორფებს შეადგენს ფონემათა სისტემის მხოლოდ გარკვეული ნაწილი, რაც ტრადიციულ არაბულ გრამატიკაშიც იყო აღნიშნული: ტრადიციულ არაბულ გრამატიკაში მიღებულია მნემონური სიტყვია *saʾaltumūnīhā*. მასში ინვენტარიზებულია დამხმარე მორფების შემადგენელი ფონემები და ამით ისინი გამოყოფილია ენის სრული ფონემური შემადგენლობის იმ ნაწილისგან, რომელიც მორფმათა რეპრეზენტაციისთვის არ გამოიყენება. არაბ გრამატიკოსებს ყურადღება მიუქცევიათ არა მარტო ხსენებული ფაქტისთვის (რასაც შემდგომ სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური ენათმეცნიერებაც აღნიშნავს), არამედ შეუნიშნავთ მორფმათა ცალკეული სეგმენტების პოლისემიაც. დამხმარე მორფების თითქმის სრულ ინვენტარს შეადგენს ქვემოთ

¹ ლეკიაშვილი ალ. (1977). არაბული ენა, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, გვ. 18.

ნარმოდგენილი სია. მასში მოკლე ხმოვნებს მხოლოდ წარმოთქმის გაადვილების დანიშნულება აქვთ, რადგან ისინი ფუნქციურად ე.წ. იყრახის სისტემაში შედიან. აგრეთვე არ გაითვალისწინება დიფთონგი და გემინაცია.

1) s – მომავალი დროის გამომხატველი პრეფიქსის ნაწილი; X თემის მანარმოებლის სეგმენტი;

2) ' – IV თემის პრეფიქსი; I პირის ნიშანი იმპერფექტივში.

3) l – არტიკლის ძირითადი სეგმენტი (გრაფიკული ან ჰამზიანი ალიფი დემარკაციული ელემენტია);

4) Ø (სუფუნი ◌) პირობითი და ბრძანებითი კილოების სუფიქსი;

5) t – პირისა და მდედრობითი სქესის ნიშანი იმპერფექტივში; V და VI თემების მანარმოებელი პრეფიქსი; VIII თემის ინფიქსი; X თემის მანარმოებელი პრეფიქსის სეგმენტი; მდ. სქესის მრ. რიცხვის სუფიქსი; აბსტრაქტული სახელის მანარმოებელი სუფიქსის სეგმენტი.

6) m – მიმლეობის, მასდარის, ადგილისა და დროის სახელის, იარაღისა და ჭურჭლის სახელის მანარმოებელი;

7) ũ – მრავლობითი რიცხვის მანარმოებელი სახელთა სწორ მრავლობითსა და ზმნებში (პერფექტივსა და იმპერფექტივში), სახელობითი ბრუნვის ნიშანი 5 სახელის მხოლობით რიცხვში;

8) n – სეგმენტი იმპერფექტივის რამდენიმე ფორმაში; პერფექტივის I პირში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი; პერფექტივის მდედრობითი სქესის 2 ფორმაში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი; VII თემის მანარმოებელი;

9) i – პირის ნიშნის სეგმენტი იმპერფექტივის მხოლობითი რიცხვის II პირის მდედრობითი სქესის ფორმაში; ირიბი ბრუნვების პირის ნიშნის სეგმენტი ორობით რიცხვსა და მამრობითი სქესის სწორ მრავლობითში;

10) h – სუფიქსი ე.წ. გაძლიერებულ მიმართვაში;

11) ā – ორობითი რიცხვის მანარმოებელი სახელებში; აკუზატივის ნიშანი 5 სახელში; მდედრობითი სქესის ნიშანი; ე.წ. უბრუნველ სახელთა დაბოლოება.

უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ლინგვისტური აზრი მნიშვნელოვან ამოცანად მიიჩნევს სეგმენტაციას (разбивка) ცალკეულ მაჩვენებლებად მათი რაოდენობის სიმრავლის მიუხედავად.

ზოგადად, ფონემათა მრავალმხრივი მორფოლოგიური ფუნქციების დადგენაში შესაძლოა გამოგვადგეს ნ.ალიევის შრომა,¹ რომელიც ეძღვნება დამხმარე მორფთა სეგმენტების ნიუანსების გამოვლენას სხვადასხვა სახის პოლიფუნქციური მორფების შემადგენლობაში. ამ ავტორის მიერ შემუშავებულ 80 სხვადასხვა კრიტერიუმში F. Parker-ის აზრით, მაღალ შეფასებას იმსახურებს ოპოზიციური ბინარულობა, რადგან იგი ზუსტად განსაზღვრავს შესაძლო დისტინქტურ მახასიათებლებს.² აქ აღვნიშნავთ რამდენიმე პრინციპს:

¹ Н.Ф. Алиева (1985). О принципах сравнительно-типологического исследования морфемного состава языков, сб. Лингвистическая типология, изд. "Наука" М., стр. 81-91.

² F.Parker (1976), Refining the Notion of Distinctive Feature, "Lingua", vol.38, №1, p. 71.

1. მორფემა იყოფა ან არ იყოფა.
2. ერთმნიშვნელოვანია ან პოლისემიურია.
3. შედის მხოლოდ დამხმარე, თუ ძირეულ მორფშიც.
4. შედის ან არ შედის როგორც სეგმენტი მორფის შემადგენლობაში.

აღნიშნული მეთოდი კარგად ესადაგება არაბული მორფოლოგიის რთულ ტიპს, იმის გათვალისწინებით, რომ თავდაპირველად შექმნილია აღმოსავლური ენების კვლევებისთვის (ტაი, ინდონეზიური). მისი გამოყენება შესაძლოა საფუძველი გახდეს არაბული მორფოლოგიის რთული ტიპის ადეკვატური განსაზღვრისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლეკიაშვილი ალ. (1977). არაბული ენა, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
2. Н.Ф. Алиева (1985). О принципах сравнительно-типологического исследования морфемного состава языков, сб. Лингвистическая типология, изд. “Науке” М.
3. F.Parker (1976), Refining the Notion of Distinctive Feature, “Lingua”, vol.38 #1.

This article deals with the specificity of auxiliary morphs in Arabic morphology. Only the type of affixes characteristic of Semitic languages is mentioned – transfixation.

Simple polysemy of other types of affixes, specific event synthetosemy and grammatical content of individual segments of auxiliary morphs.